

'Dans de samba met mij!'

Erotiek: een creatieve en productieve factor in TGI-groepen?

Silvia Habringer-Hagleitner
Vertaling: Phien Kuiper

Welke rol speelt erotiek in TGI-groepen? Hoe gaan TGI-leiders met erotische aantrekkingskracht om? In hoeverre werkt erotische energie remmend op doceer- en leerprocessen? Onder welke voorwaarden kan de erotische energie de productiviteit en creativiteit van leergroepen verhogen?

Om deze vragen gaat het in dit artikel. Erotische energie kan bijdragen aan de creativiteit en levendigheid in TGI-groepen; deze kan ook een storende factor worden wanneer er exclusiviteit gaat optreden en de onderlinge verschillen in de manier waarop de deelnemers erotiek beleven te weinig in het oog gehouden worden.

Waar levend leren in groepen plaatsvindt wordt er ook erotische aantrekkingskracht ervaren. Als we TGI opvatten als een omvattend model voor doceer- en leerprocessen, kun je de vraag stellen in hoeverre erotiek en zinnelijkheid zo geïntegreerd kunnen worden dat de productiviteit en creativiteit van leergroepen toenemen.

Bij de volgende beschouwing put ik onder meer uit twee bronnen: ten eerste uit TGI-cursussen aan de Katholisch-Theologische Privatuniversität in Linz, die ik sinds 1991 jaarlijks samen met docenten aan het Institut für Religionspädagogik geef. Ten tweede hield ik voor dit artikel een kleine enquête per mail onder acht gediplomeerde en gegradueerde TGI-leiders in Oostenrijk en Duitsland. De vraag was: 'Welke rol speelt erotiek bij het leiden van TGI-cursussen voor jou, of speelt deze helemaal geen rol?'

De presentatie van deze empirisch verkregen uitspraken heeft ten doel verschillende subjectieve theorieën over erotiek en over het leiden van TGI-groepen zichtbaar te maken.

Daarna definieer ik het begrip 'erotiek' zodanig dat het behulpzaam is bij het werk van TGI-leiders. In samenhang hiermee onderzoek ik hoe Ruth C. Cohn de houding van TGI-leiders tegenover deelnemers beschrijft en in hoeverre dit in verband te brengen is met een bepaald begrip van erotiek respectievelijk waar daar aan grenzen gesteld zijn. Ik sluit af met enkele thesen over de vraag in hoeverre erotiek als factor van creativiteit en productiviteit in TGI-groepen effectief kan zijn.

1. Subjectieve theorieën van TGI-leiders over het thema erotiek en het leiden van TGI-groepen

De kleine enquête die ik in de voorbereiding van dit artikel gehouden heb gaat uit van de stelling dat TGI-leiders er een theorie op na houden over erotiek en het leiden van groepen waar zij naar handelen. Het doel van onderstaande beschrijving is die verschillende theorieën bespreekbaar te maken opdat de lezers zich bewust gaan worden van hun eigen theorieën. Daar moet ik wel bij aantekenen dat ik het begrip erotiek in de vraagstelling niet nader gedefinieerd heb. Zo laten de antwoorden enigermate verschillende opvattingen van het begrip zien. Ik verzocht de deelnemers zo spontaan mogelijk te antwoorden op de volgende vraag: 'Welke rol speelt erotiek bij het leiden van TGI-cursussen voor jou - of speelt deze helemaal geen rol?'

Ik heb de vraag aan vier vrouwen en vier mannen voorgelegd. Op die manier kunnen hun antwoorden ook geanalyseerd worden met het oog op het genderspecifieke aandeel. De deelnemers is beloofd dat zij anoniem blijven en dat een gefingeerde naam, het geslacht en een naar boven of beneden afgeronde leeftijd vermeld zouden worden. Alle acht zijn werkzaam als TGI-leider, zes hiervan vaak in een beroepscontext. Twee zijn gegradueerd en zes gediplomeerd in TGI. Ik kan ook nog melden dat 100% van de geënquêteerden heeft gerepsondeerd. Omdat de antwoorden redelijk kort en bondig zijn uitgevallen geef ik ze, op één na, integraal weer.

Bettina A., 55:

‘Erotiek is voor mij een basisgevoel zoals omzichtigheid of empathie, ik bedoel iets als een innerlijk zintuig dat altijd te activeren is als de noodzakelijke voorwaarden aanwezig zijn. Als mijn zintuigen of ook slechts een enkel zintuig geprikkeld worden, door de omgeving of door mensen die ik ontmoet, kan dat plotseling een weldadig gevoel in mij opwekken en mij stimuleren meer van mezelf te laten zien of meer op anderen in te gaan. Dat geldt evenzeer mannen als vrouwen en is voor mij de basis voor levendige processen: erotiek, zoals ik die versta, vergroot de ruimte waarin ik mezelf en anderen kan kennen en ervaren. Dus ik vind erotiek beslist compatibel met TGI - immers een communicatiemodel! -, ja daarvoor juist voorwaarde. De meeste TGI-leiders geven ook in hun cursussen ruimte aan erotiek, - en als het authentiek is slaan de vonken er weldadig van aft!’

Richard O., 45:

Erotiek speelt bij mij zeker een rol wanneer ik TGI-groepen leid:

- Ik kijk de deelnemerlijst door op de man/vrouw-verdeling en de leeftijden; dat is nog weinig specifiek, maar een eerste oriëntatie... (‘kan ik mijn charme verbaal en non-verbaal als bezielende energie tot uitdrukking brengen?’ - dat slaat bij mij vooral op vrouwen).
- Als ik vooraf met deelnemers mail of ook wel telefoneer: toevallig heb ik voorafgaande aan één van mijn laatste cursussen een sterke erotische spanning ervaren. De frequentie van het mailen nam toe (!) - en daarbij een supererotische vrouwelijke stem aan de telefoon - wow.
- Ook bij het verdelen van de kamers besluiten mij fantasieën: wie slaapt er naast mij, of op dezelfde etage, etc.?
- Ik kijk ook met een mannenbril naar de vrouwen in mijn cursus: wie vind ik aantrekkelijk/erotisch? Enerzijds stelt het me gerust als ik weinig bespeur - en tegelijkertijd mis ik ook de energie (lust?). Als man voel ik me goed in mijn lijf en dat laat ik graag zien (bijvoorbeeld met een goed zittende broek, met verzorgde handen, humor...).
- Overigens: humor en erotiek horen voor mij echt bij elkaar! Spelen, lachen en een beetje flirten... dat vind ik spannend en tegelijkertijd bekruipt mij zo’n gevoel: nou nou, mag ik wel door deze ‘bril’ kijken? Ik ben dan vaak heel verrast: wat gebeurt er met of bij mij? En mag dat er zijn? Is dat niet in strijd met een ethiek van het leiden?’

Anna P., 50:

‘Natuurlijk speelt ook erotiek voor mij een rol als ik TGI-cursussen leid. Relaties ontstaan door aantrekkingskracht. De erotische uitstraling van een of meer mensen in de groep geeft me vleugels, wekt mijn creativiteit bij het leiden op. Ik voel me dan bijzonder levendig en licht, tegelijkertijd ben ik ook alert en geconcentreerd om alle deelnemers in het oog te houden. Als ik merk dat ik voor deelnemers erotisch aantrekkelijk ben dan stemt mij dat blij. Als ik erop reflecteer probeer ik voor mezelf uit te zoeken waar die erotische aantrekkingskracht uit voortkomt, welke van de vele facetten van erotiek hier in het spel is’.

Clemens M., 35:

‘Het eerste dat me te binnen schiet is dat een vrouw waarmee ik samen een cursus leidde om een aanbeveling voor een TGI diploma te halen mij als feedback gaf dat ik ook als man beslist een positieve uitwerking op vrouwen heb, die me van pas komt bij het leiden van groepen. Voor mij was dat een nogal nieuw gezichtspunt. Ondanks deze aanwijzing ben ik zo op het oog betrekkelijk blind hiervoor gebleven. Bij het plannen en leiden let ik op een goede themakeuze, een uitnodigende sfeer en natuurlijk op de beroemde dynamische balans enz. Erotische gedachten en gevoelens spelen nauwelijks een rol. Voor een deel heeft dat geloof ik ook te maken met het feit dat ik me heel verantwoordelijk voel voor de groep als geheel en geen gevoelens van jaloezie wil uitlokken. Toen ik nog ‘gewoon’ deelnemer was, was ik minder ‘voorzichtig’, heb ik als ik me tot vrouwen aangetrokken voelde meer van mezelf laten zien, hoewel ook toen al behoorlijk ingehouden.’

Sonja T., 40:

‘Eén ding is duidelijk: als ik mij als leider goed voel in mijn lijf en als er dan ook nog deelnemers zijn die mij fascineren dan vind ik zo’n cursus wezenlijk beter en mooier dan wanneer dat niet het geval is. Erotiek is voor mij een element dat veel leven in de brouwerij brengt in mijn werk met groepen: het swingt gewoon meer, dan is het werk in de ware zin van het woord lust-voller. Dan ben ik zelf creatiever in het vinden van goede thema’s, methoden en structuren voor het verdere proces. Eerlijk gezegd raak ik soms met humor de erotische dimensie in groepen juist omdat het geheel dan met meer plezier verloopt. Het spel van begeren en begeerd worden kan voor het leerproces van een groep zeer bevorderlijk zijn. Het brengt namelijk met zich mee dat de deelnemers

zich gezien voelen en daardoor volledig aanwezig zijn. Als leider zie ik erop toe dat de erotische dimensie tussen deelnemers ter sprake kan komen en dat deelnemers op dat punt elkaar ook expliciet feedback kunnen geven. Als men de aantrekking tot elkaar heeft uitgesproken is het gevaar kleiner dat de erotische dynamiek zich tot een storende factor in het leerproces ontwikkelt. Dat werkt volgens mij net als bij onderhuidse conflicten. Dus concreet betekent dat: als ik merk dat deelnemers zich bijzonder tot elkaar aangetrokken voelen, dan formuleer ik, vooropgesteld dat het ook past in het proces van de gehele groep, een feedbackthema, dat de vorming van het Wij versterkt en mogelijkheden biedt tot tweegesprekken. Mijn ervaring is dat die mogelijkheid dan meestal goed benut wordt. Veel mensen glunderen na zo'n ronde.

Wanneer het gaat om mijn eigen gedrag als leider: als een deelnemer mij bijzonder aanspreekt en ik merk dat het wederzijds is, dan geniet ik van binnen daarvan en voel ik hoe ik vleugels krijg. Het kan ook zijn dat ik mijn sympathie in een tweegesprek onder woorden breng en de deelnemer vertelt wat ik leuk vind in hem. Daarmee creëer ik een ventiel dat het mij makkelijker maakt de grens te trekken naar het lichamenlijk-seksueel uitleven van erotiek. Hier de grens trekken is voor mij onvermijdelijk en noodzakelijk om het leervermogen van de groep als geheel in stand te houden.'

Hans S., 55:

'Bij jouw vraag kwam als eerste bij mij op dat het veel verschil maakt of ik deelnemer ben of leider in de groep. Als deelnemer kon ik vrij beslissen of ik me in de rivaliteit met andere mannen stortte om in de gunst van de aantrekkelijkste vrouw te komen. Als leider voel ik, onder andere, duidelijk twee remmingen: ik zie het als mijn opgave en eis aan mij als leider om alle deelnemers even dichtbij dan wel op afstand te houden. Deze wat idealistische opdracht aan mezelf vindt zijn grond in de ervaring uit mijn TGI-opleiding hoezeer het gevoel welkom te zijn mij gesterkt en mijn zelfvertrouwen bevordert heeft. De omhelzingen, het voelen van lichamen en het ervaren 'dat ze mij mochten' deden mij gewoon goed. Ze versterkten mijn zelfverzekerdheid en het vertrouwen in mijn eigen erotische vaardigheden.

Als tweede belemmert mij de handtekening die ik onder het contract als gegradueerde getekend heb, wat er ook toe bijdraagt het thema erotiek in de taboesfeer te houden. (...) Persoonlijke attractiviteit ontstaat voor mij altijd pas langzamerhand in het werken in en met de groep. Ik ben me er zeer bewust

van dat daarbij de in Riemanns denkcategorieën de 'matig hysterische vrouwen' mij het meest aanspreken. (...) In TGI-kringen is naast het tutoyeren een hartelijke omhelzing de geoorloofde uitdrukkingsvorm van erotiek, daarover bestaat een soort informele overeenstemming. Als nu deze grens overschreden zou worden dan gebeurt dat zo discreet dat het niet tot een (half-)openbaar thema kan worden'.

Hanna U., 55:

'Ik zou liegen als ik beweerde dat erotiek geen rol speelt! Maar 'welke'? Erotiek kan mij persoonlijk vleugels geven wanneer die niet 'gebonden' wordt door één enkele persoon. D.w.z. in een cursus waar ik erotiek als energie kan voelen die veelvuldig merkbaar is, voel ik me licht en wordt mijn creativiteit gestimuleerd. Ik wil daarbij niet verhullen dat ook vrouwen heel goed een erotische uitwerking op mij kunnen hebben. Het wordt voor mij als leider moeilijk wanneer er exclusiviteit in het spel komt en er in de cursus als het ware nog een tweede speelveld bij komt. In dat geval vind ik erotiek belastend omdat ik mijn aandacht dan moet verdelen. Wanneer het alleen tussen deelnemers speelt - en ik niet direct geïnvolveerd ben - of wanneer het om een vrouw draait dan is het voor mij makkelijker bespreekbaar te maken of actief te hanteren. Als het me overkomt tegenover een man, weer ik het innerlijk af en sluit ik mij af voor de groep en dat leidt er vanzelf toe dat ik me minder tevreden voel over de cursus'.

Max K., 60:

'Erotiek speelt een rol in het leidersteam en natuurlijk ook in de groep. Ga er in beide situaties als man met gevoelens in en laat ze ook toe: genegenheid, prikkelen, aangetrokken worden, onverschilligheid... Geniet van tederheid en geef die ook aan anderen. Bewaak echter in het werk met groepen duidelijke grenzen. Het is wel eens voorgekomen dat het me speelt een vrouw niet buiten de groep te hebben ontmoet. En denk dan - het heeft niet zo mogen zijn.'

2. Op zoek naar een definitie van het begrip erotiek die levend leren bevordert

Volgens Langenscheidt (de Duitse Van Dale) omvat het begrip erotiek (afgeleid van het Griekse 'eros') drie betekenisniveaus: 1. zinnelijke liefde, geestelijk-seksuele aantrekkingskracht; 2. seksualiteit, liefdes- en geslachtsleven; 3. liefdeskunst.

De drift naar kennis en scheppend bezig zijn wordt ook met het woord eros aangeduid. Wanneer eros en ero-

tiek beperkt worden tot het seksueel-biologische niveau, zoals dikwijls in het dagelijks spraakgebruik, blijven belangrijke elementen van deze begrippen in het duister. Voor levendige leerprocessen in het kader van Themagecentreerde Interactie zullen vooral die integrale aspecten van eros en erotiek behulpzaam zijn, die het vormen van relaties en het creatieve potentieel aanspreken. Erotische ervaring plaatst ons 'in een creatieve, vruchtbare spanning ten opzichte van andere mensen en ten opzichte van de gehele wereld. (...) Erotiek is die kracht, dat potentieel, dat ons bij onze gevoelens en verlangens brengt, daarin geworteld is en ons met andere mensen en de schepping verbindt. Als we deze erotische bron in onszelf waarnemen dan kan daaruit een macht, een onvermoede kracht ontstaan die ons bezielt en sterk maakt, en ons naar creatieve mogelijkheden en bevrediging laat zoeken.' (Ladner 1996,169). Eros is die kracht die voor ons de dingen mooi en begerenswaardig maakt. Erotische liefde vermag te verbazen, bewonderen, bezielen en huiveren. Waar eros opbloeit valt een licht op alle gestalten van het leven, d.w.z. ook werk en leerprocessen kunnen daardoor worden geraakt en ervan profiteren. Erotische liefde is er allereerst op uit om in relatie te treden met iets dat als nastrevenswaardig verschijnt; deze heeft dus een uitverkiezende en daarmee een uitsluitende kwaliteit. En toch is zij niet puur egocentrisch, ze is altijd betrokken en als zodanig kan ze opgevat worden als sociale energie (vgl. Ammon, 1982).

3. Erotiek en Ruth Cohns opvatting van leiderschap

Als we het over het leiden van TGI-groepen hebben stellen we ons de vraag in hoeverre we in de teksten van Ruth C. Cohn aanknopingspunten vinden voor de integratie met een erotische cultuur.

Een essentieel kenmerk van het gedrag van TGI-leiders is het participeren aan doceer- en leerprocessen. Volgens Ruth Cohn is het in de eerste plaats de opdracht van de leider mens te zijn en pas in de tweede plaats de functie van de groep leiden uit te oefenen (vgl. Cohn / Farau, 1991; 368). Dit algemeen geformuleerde 'menschzijn' wordt concreet in man of vrouw zijn. Voor TGI-leiders is het belangrijk de eigen gedachten, gevoelens en lichamelijke gewaarwordingen als vrouw of man waar te nemen en selectief authentiek in het proces met de groep tot uiting te brengen. De uitdaging voor TGI-leiders bestaat erin als participeren leider tegelijkertijd voorzitter van de groep en voorzitter van zichzelf te zijn. Daarvoor heb je naast algemeen psychologische kennis en ervaring van groepsdynamiek en methodische knowhow 'vooral volwassen gevoelens' nodig (Cohn 1992, 114). Cohn vraagt van de leider

evenzeer empathie, tact en moed als persoonlijke warmte, tolerantie, een positieve grondhouding ten opzichte van de mens en een constructieve waardeninstelling (vgl. Cohn, 1992, 114). Wat kan het in de context van erotisch ervaren en voelen betekenen om 'volwassen, geschoolde gevoelens' te hebben? Is daarmee het lustvol begeren afgegrensd? In de geschriften van Ruth Cohn vinden we geen directe uitspraken daarover. Eerbied, waardering, empathie, tact tegenover de deelnemers zijn in ieder geval kwaliteitskenmerken van een agapè-liefde, en niet automatisch die van een erotische liefde. Geschoolde erotische liefde wordt, zo zou je misschien kunnen zeggen, gedragen door juist deze kwaliteitskenmerken. In dat geval zal die zich niet tot een buitensluitende storende dynamiek ontwikkelen. Volwassen gevoelens in samenhang met erotisch beleven in de groep zullen steeds het resultaat zijn van een kritische zelfreflectie op projecties, overdrachts- en tegenoverdrachtsverschijnselen. De reflectie draagt bij aan het bewustzijn dat gevoelens niet als 'objectieve' maar als 'subjectieve' werkelijkheid te behandelen zijn. Het feit dat ik iets voel wil niet zeggen dat het objectief zo is. Het betekent dat ik mijn gevoelens subjectief ernstig moet nemen en nagaan of ze kloppen met objectieve gegevens (vgl. Cohn 1992, 182).

Ruth Cohn ziet het als opdracht van de leider zowel de individuele deelnemers te geven wat zij werkelijk nodig hebben alsook de onderlinge verscheidenheid van de deelnemers te accepteren. Zij formuleert dat drastisch als volgt: 'Minder geven dan nodig is diefstal, meer geven is moord (Cohn 1989, 52). In beide gevallen breng je de deelnemer schade toe, - en dat is in strijd is met de eed van Hippocrates waartoe Cohn TGI-leiders wil verplichten (vgl. Hagleitner, 1996, 138). Het kan gebeuren dat deelnemers die een zwak gevoel van eigenwaarde - als man of vrouw - hebben, door het erotisch waarnemingsvermogen van de leider of andere deelnemers gesterkt worden in hun zelfgevoel als ze in een waarderende vorm feedback krijgen op hun mannelijke respectievelijk vrouwelijke uitstraling. Terughoudendheid kan in dit geval gelijk zijn aan diefstal. Deelnemers die daarentegen in hun levensgeschiedenis steeds weer gereduceerd werden tot hun mooie uiterlijk komen opnieuw onder druk te staan als ook in TGI-leerprocessen hun persoon meteen geassocieerd wordt met hun fysieke verschijning.

Het goed leren inschatten van de verschillende behoeften van deelnemers is een uitdagende leiderschapsopgave. Tegelijkertijd benadrukt Ruth Cohn dat de verantwoordelijkheid van de leiders voor de leerprocessen van de deelnemers beperkt is: 'Leiders zijn voor hun eigen doceren en leren in de groep verantwoordelijk, maar ze zijn slechts ten dele verantwoordelijk voor het

leren van de deelnemers, want die dragen verantwoordelijkheid voor zichzelf.' (Hagleitner, 1996, 137 e.v.) Omdat leiders in tijden van crisis hongerig kunnen zijn naar erotische zelfbevestiging, staan ze voor de uitdaging hierop te reflecteren en de leerprocessen niet voor hun zelfverheffing te misbruiken.

Als TGI-groepen tegelijk op de persoon, de groep en de wereld gericht zijn heeft dat ook zijn uitwerking op een erotische cultuur in deze groepen. Erotiek speelt dan niet alleen tussen twee personen maar wordt een speelse dimensie van de gehele groep, of een kwaliteit in de verhouding tot de wereld. Leerprocessen worden pas levendig als de groep eros een plaats weet te geven in relatie tot de gemeenschappelijke leeropgave. Wanneer erotiek doordringt in het politieke leren in TGI-groepen, komt het enthousiasme voor de schoonheid in de wereld, het verlangen naar een wereld die zich humaner ontwikkelt tevens op gang. Een politiek leerproces onder het motto 'Lustvol genieten van de wereld - en zorgzaam er mee omgaan' (vgl. Hagleitner 1996) wordt dan mogelijk.

4. Erotiek als een creatieve en productieve factor van levend leren in groepen?

Op grond van de gepresenteerde subjectieve theorieën van de TGI-groepsleiders inzake TGI en erotiek, de definitie van het begrip erotiek die ik heb gevonden, en de uiteenzetting over de houding van TGI-leiders in groepen kunnen vanuit mijn optiek de volgende thesen worden geformuleerd:

- **These 1**
De subjectieve theorieën van TGI-leiders over de integratie van erotiek in het proces van werken met groepen zijn afhankelijk van de interpretatie van het begrip erotiek. Erotiek kan groepsprocessen verlevendigen en de creativiteit van alle betrokkenen doen toenemen als ze in een brede zin als die zinnelijk-geestelijke energie begrepen wordt waardoor de werkelijkheid als mooi en begerenswaardig gaat verschijnen. Erotische trillingen intensiveren het contact met de eigen gevoelens en verlangens; zij verbinden je met andere mensen en de schepping, leggen een kleurrijke glans op alle verschijnselen en kunnen de concentratie op het hier en nu versterken.
- **These 2**
Erotische energie - zo is te lezen in de statements van de ondervraagde TGI-leiders - kan groepsprocessen verlevendigen en de leiders tot creativiteit aanzetten bij het vinden van thema's en methoden.

Ik illustreer dit met een voorbeeld uit een TGI-cursus met theologiestudenten in Linz in 2004: 'Dans de samba met mij. Of wat ik maar met jou/jullie wil doen vanavond.' Dit thema formuleerden Ilse Kögler en ik op de vierde avond van een cursus over de wereld- en godservaring van mystici. Hoe kwamen wij hierop? Tijdens de ochtendronde formuleerde een deelnemer zijn stemming in de zin: 'Dans de samba met mij!' Hij had in de loop van de week fijne draden gesponnen naar een medestudente die bekend stond om haar dansperformance. Omdat de erotische dimensie van deze uitspraak paste in het overkoepelende thema van de mystieke ervaring (tussen liefhebbende extase en vertwijfelde afstand tot God, vgl. ook Mechtild van Maagdeburg, die ergens schrijft: 'Ik dans als jij mij leidt') paktten wij in het leidersteam deze stemming op, en maakten echter met de tweede zin van het thema een opening naar meer mogelijkheden voor communicatie. Aantrekken en begeren konden deze avond in het dansen evenzeer hun uitdrukking vinden als in andere vormen van levendig samenzijn: samen schilderen, zingen, kaarten of ernstige gesprekken over eenzaamheid.

- **These 3**
Selectief authentiek tot uitdrukking brengen van erotische aantrekking, de feedback aangaande de erotische uitstraling als man / vrouw aan de deelnemers, kan hun zelfwaardering als man / vrouw versterken en daarmee de leerprocessen verlevendigen.
- **These 4**
Een erotische cultuur zoals die in TGI-cursussen bestaat in de vorm van waarderende omgang, oplettende waarneming en tedere ontmoeting (bijvoorbeeld elkaar hartelijk omhelzen) bevordert het vertrouwen in de groepen en motiveert deelnemers meer van zichzelf te laten zien en zich meer met anderen in te laten.
- **These 5**
Erotische gevoelens en behoeften kunnen zich tot storende factoren in groepen ontwikkelen, met name wanneer de blik van enkelen verengd wordt, wanneer exclusiviteit en jaloezie in het spel komen en de concentratie op de gemeenschappelijke opgave (van deelnemers en leiding) verloren gaat. Hier worden zowel van de leiding als van de deelnemers geschoolde gevoelens gevraagd als ook rijping van de chairperson die niet alleen de eigen behoeften maar ook die van anderen kan waarnemen.

- **These 6**

Degenen die bij het groepsproces betrokken zijn verschillen van elkaar in hun beleving van erotiek vanwege hun verschillende leergeschiedenissen en persoonlijkheidsstructuren. Dit kan een spanningsboog zijn die van voortdurende lust in speelse lichtheid, lust in knipogen en flirten loopt naar angst voor overmachtige erotische gevoelens en voor te veel nabijheid. Het is de verantwoordelijkheid van de leiding deze diversiteit waar te nemen en de deelnemers aan te moedigen selectief en authentiek uitdrukking te geven aan de eigen ervaringsrealiteit.

Over de auteur: dr. Silvia Habringer-Hagleitner, universitair docente, geboren in 1964, doceert godsdienstpedagogiek aan de Katholisch-Theologische Privatuniversität in Linz (Oostenrijk); TGI-Diploma sinds 1998. Werkzaam in vervolgonderwijs en nascholing evenals in het kerkelijk volwassenenonderwijs. Reiterstr. 6c, A - 4111 Walding; s.habringer-hagleitner@ktu-linz.ac.at

Literatuur

Ammon, Günter Arbeit, Gruppe und Gesellschaft. In: *Dynamische Psychiatrie* 76 (1982), 268-285.

Cohn, Ruth C. *Van psychoanalyse naar themagecentreerde interactie*, Baarn 1997, 88.

Cohn, Ruth C. *Es geht ums Anteilnehmen Perspektiven der Persönlichkeitsentfaltung in der Gesellschaft der Jahrtausendwende*. Freiburg/Basel/Wien 1989.

Cohn, Ruth C./ Farau, Alfred *Gelebte Geschichte der Psychotherapie. Zwei Perspektiven*. Stuttgart 1991.

Hagleitner, Silvia *Mit Lust an der Welt - in Sorge um Sie. Feministisch-politische Bildungsarbeit* nach Paolo Freire und Ruth Cohn. Mainz 1996.

Ladner, Gertraud Die Herausforderung zu leben und zu lieben. Feministische Aspekte zu Liebe - Erotik - Sexualität, in *Liebe, Eros, Sexualität, 'Herdenbrief' und Begleittexte* (hg. v. Plattform 'Wir sind Kirche'), Thaur 1996, 167-184.